استقلال خپلواکی
www.esteqlaal.net

دکتور نوراحمد خالدی یکشنبه ۱٦ اکتوبر ۲۰۲۲

په افغانستان کې حکومت، ډیموکراسي او اسلامیزم

لیکوال: ډاکټر نوراحمد خالدي

ژباړن: ګوګل

دوهمه برخه

حکومت د خلکو په خدمت کې

په پای کې د دولت اساسي او اساسي وظیفه دا ده چې د خپل منځپانګې او شکل په پام کې نیولو پرته، د خپلو خلکو اقتصادي او ټولنیز هوساینې او امنیت تامین کړي. دا وروستۍ پایله ده. که هغه نشي چمتو کولی، ژر یا وروسته به هغه بدل شي. دا هغه اساسي ستونزه ده چې غربي ډیموکراسي اوس ورسره مخ دي. دوی په زیاتیدونکي توګه نشي کولی خپلو خلکو ته ټولنیز او اقتصادي هوساینې چمتو کړي. مهمه نده چې موږ د ډیموکراسۍ د ګټو په اړه څومره خبرې وکړو، د ټولنیز هوساینې د چمتو کولو لپاره د سیاسي سیستم د وړتیا خورا مهم ازموینه د خلکو د ژوند د کچې لوړول دي. دا هغه ځای دی چې لویدیځ ډیموکراسي اوس ناکامه ده. راځئ چې د امریکا مثال واخلو. د امریکا متحده ایالات تقریبا د خپل شتون په اوږدو کې په اقتصادي توګه وده کوي، چې دا یو غیر معمولي حقیقت دی. دې کار د امریکا حکومتي نظام ته ډېر اعتبار او واک ورکړی دی. مګر څه پیښیږي کله چې دا په بل ډول وي؟ څه به پیښ شي کله چې امریکایی نظام خپلو خلکو ته خدمت ونکړي؟ کله چې متحده ایالات ځان د نسبي زوال او بحران په نه ختمیدونکي پروسه کې ومومي؟ ځکه چې دا هغه څه دي چې راتلونکي لري. ایا د امریکا ډیموکراسۍ به ډیر خراب ژوند وکړي؟ لومړنی نښې خورا هڅونکي ندي. د امریکا متحده ایالاتو او چین دواړو په تیرو څلویښتو کلونو کې د اقتصادي او سوداګریز نړیوال کېدو له بهیر څخه ډېره ګټه پورته کړې ده. هغه ستړې ګټې چې امریکا ته رواني وې، د دې پر ځای چې د امریکا د اکثریت وګړو د ژوند کیفیت

ښه کړي، د څو محدودو سترو سرمایه دارانو جیبونو ته ولاړ. څو کاله وړاندې د ولسمشرۍ د نوماند برني سنډرز په وینا، په دې کال ۲۰۲۲ کې په امریکا کې د دریو ملیاردانو شتمني د امریکا د ټول نفوس یا ۱۶۰ میلیونو وګړو له ټولو شتمنیو ډېره ده. نن ورځ، په امریکا کې د نوي عاید ۴۵٪ د ټولنې د ترټولو بډایه ۱٪ په جیبونو کې تیرېږي، او د لویو امریکایي شرکتونو مشران د خپلو کارمندانو عاید ۳۵۰ ځله ترلاسه کوي. د حیرانتیا خبره دا ده، چې په امریکا کې د کار د وړتیا له زیاتوالي سره سره، د بیو د لوړوالي (انفلاسیون) په نظر کې نیولو سره، په امریکا کې نن ورځ د معاشونو او معاشونو اندازه د ۵۰ کاله پخوا په پرتله کمه ده [1]. په عین حال کې د امریکا حکومت په تیرو څلویښتو کلونو کې ډیر زیات عایدات د ترانسپورت، مخابراتو، ریل پټلی، لویو لارو، روغتونونو او داسې نورو د زیربنا د ښه کولو پر ځای د پوځي صنعتونو، تېل شویو جګړو او استخباراتو په پیاوړتیا ولګول. لکه څنګه چې ډوېټ ایزن هاور د دویمې نړیوالې جګړې له پای ته رسیدو وروسته د خپلې ولسمشرۍ په پای کې په خپله وینا کې خبرداری ورکړی و، نن ورځ د امریکا اقتصاد په هماغه خطرناک حالت کې دی، چې د صنعتي او پوځي کمپلکس په اساس یې د امریکا ډیموکراسي په لوی خطر کې اچولې ده.

د دې پر ځای چې په دې موده کې چین له یوه پرمختللی اقتصاد څخه په یوه ستر صنعتي هېواد بدل شو چې د صنعتي تولید له پلوه په نړۍ کې لومړی مقام لري او د ټولې نړۍ د سوداګرۍ ۱۷ سلنه برخه له چین څخه راځي. بیا هم د هغه څه سره چې په امریکا کې پیښ شوي بشپړ برعکس ، د چین حکومت د خپلو خلکو لپاره هوساینې چمتو کوي. په دې موده کې د چینایانو عاید څو برابره زیات شوی او چین توانېدلی چې اووه سوه ملیونه وګړي له بې وزلۍ څخه وژغوري. د چین حکومت د نړیوال تجارت له زیاتو ګټو څخه په استفادې سره ترانسپورتي بنسټونه، مخابراتو، د اورګاډي پټلی، لویې لارې، روغتونونه، تعلیمي ادارې او داسې نور ښه کړي چې له امله یې نن ورځ چین د اورګاډي تر ټولو پرمختللی سیستم لري. همدارنګه د ښار د زرګونو کیلومترو په غځولو سره لیرې پراته کلي له ښاري سیمو سره ونښلول شول چې په پایله کې یې نن ورځ بزګران کولای شي خپل کرنیز او د مالدارۍ محصولات په چټکۍ سره بازارونو ته ورسوي. له همدې امله، لکه څنګه چې موږ لیدلی شو، د چین دولتي سیستم په تیرو څلویښتو کلونو کې خپلو خلکو ته د هیلو په وړاندې کولو کې د لویدیځ ډول ډیموکراتیکو سیستمونو څخه ډیر لوړ دی.

---

[1] متحده ایالات حاکم طبقه لري، برني سنډرز، ګارډین، سپتمبر ۲، ۲۰۲۲.

د دیموکراسی د لسیزې په درشل کې، چې له نن څخه ۵۵ کاله وړاندې، د اقتصادي او ټولنیزې پراختیا لپاره د لومړي، دویم او دریم پنځه کلن پلان له بشپړیدو سره سره، افغانستان لا هم د نړۍ په کچه تر ټولو کم پرمختللی هیواد دی. - د بزګر اقتصاد او لږ تر لږه ترانسپورت، مخابرات، او تولید زیربناوې، بریښنایی انرژي او ټولنیز خدمتونه لکه عصري تعلیم او لومړني روغتیایی خدمتونه په تولیدي صنعتونو کې کم وو. د هېواد په ټولو کلیو کې، چې شمېر یې ۳۸ زرو ته رسېده، د اریکین او څراغونو په رڼا کې شپې ورځې تېروي او له کابل، کندهار، هرات، مزارشریف او جلال اباد ښار پرته په نورو ښارونو کې د برېښنا د دوام خبر نشته. - د هیواد په اکثرو سیمو او ولسوالیو کې ابتدايي ښوونځي په ځانګړې توګه د نجونو لپاره نه وو او منځني ښوونځي یا عالي لېسې چې ټول شمېر یې د ګوتو په شمېر نه و، یوازې په لویو ښارونو کې شتون درلود. د بېلګې په توګه په هرات ښار کې چې له کابل او کندهار وروسته د هېواد درېیم لوی ښار و، په ۱۹۶۵ کال کې د هلکانو لپاره یوازې دوه عامه لېسې (سلطان لېسه او جامي لېسه)، یوه لېسه د نجونو لپاره (مهري لېسه) وه. عالي لیسه) او یو دارالمعلمین او یوه د فخرالمدارس دیني مدرسې فعالې وې. هېره دې نه وي چې په هغه وخت کې په ټولنه کې د لوستو کسانو شمېر تر لسو سلنې کم و او د ولسوالیو او کلیو په کچه په لویو ښارونو کې له یو څو روغتونونو او کلینیکونو پرته عصري روغتیایي خدمات شتون نه درلود. د پایلې په توګه، د مړینې لوړې کچې شتون، په ځانګړې توګه د ماشومانو په منځ کې، او په هرو زرو زیږونونو کې د ۲۰۰ ماشومانو څخه یو کال ته د رسیدو دمخه د ماشومانو د مړینې لوړه کچه، په افغانستان کې د اوسط ژوند اټکل ۳۸ کاله و او په خپل وخت کې و. په نړۍ کې ترټولو ټیټه کچه.

د رباني-مسعود حکومت (۱۹۹۶-۱۹۹۲) ترخه او ناوړینونکې لاسته راوړنه د افغان حکومت له منځه وړل او له هېواده د وسله وال او مسلکي اردو له منځه وړل، د تنظیمي جګړو پیل او د هزاره ګانو پر وړاندې د هغوی جګړه وه. افغان ولس یې تر اوسه په یاد لري. د قاضیانو شورا ډیموکراسي او د قانون حاکمیت ته درناوی نه کوي. د عبدالله عبدالله په مشرۍ د نظار شورا د درېیو ولسمشریزو ټاکنو پایلې نه مني، دوی څو څو ځله د فساد، کودتاه او د موازي حکومت د جوړولو په اړه غبرېدلي او د ۲۰۱۹ کال له ټاکنو وروسته یې پلې کړې دي.

په سیمه ایزو واکونو باندې د مرکزي حکومت د حاکمیت تامین، په تیرو جنګسالارانو پورې تړلې سیمه ایز نیمه خودمختاره واک پای ته رسول، مرکزي حکومت ته د سیمه ایزو ادارو مالي او اداري حساب ورکونه او داسې نور نوښتونو ته اړتیا ده. نوښتونه د اجرائیه رئیس د پلویانو له ګټو سره په تضاد کې دي، اجراییه رییس به په رحم کې ووژل شي. د بېلګې

په توګه، د بلخ والي عطا محمد نور چې له یوولسو کلونو په پوره استقلالیت سره د بلخ والي و، په ښکاره دې مقام ته د بل کس د ټاکلو مخه ونیوله او ډاکټر عبدالله یې د خپل بغاوتي دریځ ملاتړ وکړ.

د اشرف غني د ولسمشرۍ په دواړو دورو کې د اشرف غني او عبدالله عبدالله تر منځ د سیاسي اتحاد کمزوری کېدل د دوی د ایتلافي حکومت د سیاسي جوړښت د عدم توازن له امله دي. له یوې خوا اجراییه رییس/د ملي مصالحې د عالي شورا رییس ډاکټر عبدالله د حکومت په ودانۍ کې دننه د جمعیت ګوند او یووالي ګوند او د هغوی د جهادي ملاتړو په شتون کې د یوه منظم سیاسي-پوځي سازمان ملاتړ لري. په مربوطه رسنیو کې، د مدنې ټولنې مربوطه ټولنه، په پارلمان کې د اړوندو وکیلانو په شتون کې. ټول هغه عناصر چې په تېرو شلو کلونو کې له دولتي واک څخه په استفادې واک ته رسېدلي دي، په خردر باندې وو. له بلې خوا ډاکټر اشرف غني پرته له دې چې د یوه منظم سیاسي ګوند له ملاتړه لاس واخلي، د روڼ اندو او غیر جهادي کوچنیو تنظیمونو او د ملت له واکمنۍ څخه په تنګ شوي د ولس په ملاتړ پورې تړلی دی. په تیرو ۲۰ کلونو کې جنګسالاران

د دې تر څنګ په سیاسي تړونونو کې ډاکټر عبدالله ته د اشرف غني سخاوتمندانه امتیازات او په حکومت کې د پنځوس فیصده ونډې ورکول د پښتنو د عمومي ناخوښۍ لامل شول او اشرف غني یې د ډېرو پښتنو سیاستوالو له اړین ملاتړ څخه محروم کړ. دې امتیازاتو په عملي توګه د هغه حکومت فلج کړ او د ډاکټر عبدالله یرغمل یې کړ.

د سیاسي توافقنامې څخه مخکې د ۲۰۱۴ کال د انتخاباتو د تفتیش شویو نتایجو د خپریدو د مخنیوي په اړه د ملګرو ملتونو د استازي خبرداری باید اشرف غني ته د هیواد د بهرنیو ملاتړو د کړکېچن دریځ او د هغوی د جوړونکي رول په اړه هیڅ شک نه وای پاتې. په نهایت کې، لکه څنګه چې موږ ولیدل، د اشرف غني له پریکنده بریا سره سره، چې د نړۍ په کچه د ټاکنو تر ټولو لوی تفتیش تایید شو، د متحده ایالاتو ګډوډ او جوړجاړي دریځ د دې لامل شو، چې پر اشرف غني د ۵۰-۵۰ ایتلاف مسلط شي. چې په هېواد کې د حکومت د بدنامۍ او ضعف په صورت کې یې ناځرګندې پایلې ولیدل شوې.

د بن د کنفرانس په پایله کې جهادي تنظیمونه د امریکا او د هغې د متحدینو په مرسته په افغانستان کې واک ته ورسېدل. په راتلونکو شلو کلونو کې په افغانستان کې د ملیاردونو ډالرو نظامي، اداري او څېړنیزو مرستو او د امریکایي – لویدیځو خصوصي شرکتونو او د هغوی د داخلي قراردادیانو او نویو جوړو شویو غیر دولتي موسسو له خوا د هغې د تطبیق او تطبیق په حال کې دي. (O NGOs ,N, I) په هیواد کې د پراخ فساد لپاره زمینه برابره شوه. په همدې فضا

کې د جهادي تنظیمونو مشرانو او نویو واکمنو امریکایانو په چټکۍ سره له دولتي واک څخه په ناوړه استفادې سره د هېواد شتمني لوټ کړه، د نشه یي توکو تولید او قاچاق یې په هېواد کې د مافیایي اقتصاد په رامنځته کولو سره د شمالي ټلوالې محور وګرځاوه. رامنځته شو، چې د حکومت واک یې انحصار کړ او د امریکا په مرسته یې د خلکو له خوا د هرې ټاکنیزې ماتې له منلو ډډه وکړه. سربېره پر دې، دغه ډله د «ستر ایران» د کلتوري یرغل د پراخولو ډګر دی. په هیواد کې چمتو شوي، چې موخه یې د افغانستان ملت ته د هر ډول حوالې لرې کول او د افغانستان د خلکو او دولت نوم پټول .دي

زموږ په هیواد کې، د فرید بهمن په وینا، "د میراثي سیاسي ارسطو ترټولو بې عزته ډول" رامینځته شوی (د فرید بهمن د فیسبوک پاڼې څخه، د اپریل ٦، ۲۰۲۰) . د جنګسالار مغز د وطن، مذهب، مذهب او ژبې په مینه سمبال شوی له ۲۰۰۱ کال را په دې خوا دوی په سیاسي واک کې د تل پاتې طبقې بڼه خپله کړې، چې د خپل سیاسي واک او د لوټ شوې شتمنۍ د ساتلو لپاره له هر ډول جګړو، معاملې، معاملې او معاملې څخه ډډه نه کوي.

له بده مرغه دا چې د عبدالله عبدالله په مرکز دغه سیاسي اشرافیه د پښتون ضد رنګ لري، نو په ټولنه کې د تاجك او هزاره پښتنو له ړندو او بې بنسټه ملاتړ څخه په ټولنه او رسنیو کې چې د ټولنیزو رسنیو په ګډون پر ایراني پانګوالو تکیه کوي، ګټه پورته کوي. د پښتون قوم مشران ارګ د فاشیست، طالب او طالب پلوي ګڼي. په تصادفي توګه د عبدالله محور د اشرافي-سیاسي-قومیت دغه پښتون-کرکه ځانګړنه د طالبانو پر ضد د پښتنو روڼ اندو په ملاتړ چې په سیاسي واک کې دي، د پښتنو د نه لیدونکي انتخاباتي یووالي لامل او اصلي لامل دی. د عبدالله د محور د اشرافو-سیاسي-توکمونو د پام وړ انتخاباتي ماتې لپاره.

د حیرانتیا خبره دا ده چې د افغانستان نور کورني او بهرني سیاسي لوبغاړي چې امریکایان، پاکستانیان، روسان او ایرانیان د افغانستان په سیاسي واک کې د پښتون نژاد د دې روڼ اندو طبقې سره په مخالفت کې دي او ملاتړي یې د اشرافو-سیاسي سازمانونو سره شریک دي. - د عبدالله محور توکم. د نامعلومو دلایلو له مخې، دې سیاسي-تنظیمي-توکمیز اشرافي د پام وړ انتخاباتي ماتې سره سره د امریکایانو مرسته، ملاتړ او ښکاره هڅونه درلوده. ښایي د طالبانو د تحریک پښتون متمرکز ماهیت ته په کتو سره د امریکا ستراتېژیک هدف دا وي چې د افغانستان په راتلونکي سیاسي مشرتابه کې د بین الافغاني کنفرانس د تېروتنو په جبرانولو او د هغوی د ګټو په خوندي کولو سره قومي انډول رامنځته کړي.

سربېره پردې، لکه څنګه چې مخکې تشریح شوي، د چین بې ثباته کول نن ورځ د امریکا ستراتیژیک هدف دی او د ختیځ ترکستان له اسلامي غورځنګ سره د مرستې لپاره د طالبانو له سخت اسلامپال دریځ څخه کار اخلي. دې موخې ته د رسېدو لپاره امریکایانو د طالبانو دریځ ته وده ورکړه او په عمل کې یې د افغان حکومت دریځ کمزوری کړ. په دې وخت کې په افغانستان کې د امریکا موخه د طالبانو په مشرۍ د یو ګډ حکومت جوړول او په کابل کې د جهادي مشرانو ګېون و، چې په افغانستان کې د سي آی اې د پټې اډې د اوږدې مودې له شتون سره د چین د دولت سربېره په افغانستان کې هم موافقه وکړه. شینجیانګ چې له افغانستان سره پوله لري، په جنوبي اسیا او افغانستان کې د القاعدې د فعالیتونو څارنه کوي .

دغه ناوړه شرایط او د جهادي تنظیمونو د مشرانو په مشرۍ د سیاسي – اقتصادي مافیا له خوا د سیاسي واک انحصار او د دغې ډلې له خوا د اداري فساد خپریدل د افغانستان د بیا تنظیم او تجهیز له لارې په افغانستان کې د پاکستان د بیا مداخلې اصلي لاملونه دي. د تحریک طالبان چې اکثریت یې مشران او فعالان دي، لومړی له ۲۰۰۱ کال وروسته په پاکستان کې پناه واخیسته. له ۲۰۰۵ کال راهیسې په افغانستان کې د تحریک طالبان تروریستي حملې یو ځل بیا پیل شوې، چې نن په افغانستان کې واک تر لاسه کړی دی .

د اشرف غني د حکومت د کمزوري کولو لپاره د مصنوعي سیاسي بحرانونو رامنځته کول او د دغو بحرانونو اداره کول د هغه د څارونکي شورا د مخالفینو رسمي پالیسي وه. د عبدالله عبدالله او د هغه د نظار شورا د پلویانو له لوري د پُرامن د درې ګونو ټاکنو د پایلو نه منلو دا څرګنده کړه چې د افغان حکومت سیاسي نظام له دوو جدي خطرونو سره مخ دی. د جنګسالارانو د جهادي مافیا خطر چې د نظام له ماهیت او د قانون له حاکمیت سره په ټکر کې دي او د حکومت بنسټ یې کمزوری کړی، په پایله کې هېواد د طالبانو د اسلامي امارت د سقوط لامل شو .دا بې دلیله نه ده چې په افغانستان کې ډیری د طالبانو د بریا هرکلی کوي ځکه چې دوی د سیاسي او مافیایي واک انحصار پای ته رسولی چې دوی یې "لندغران" بولي.

نن ورځ د طالبانو د اسلامي امارت دوهم پړاو هم له هماغه برخلیک سره مخ دی. که طالبان خپلو خلکو ته اقتصادي او ټولنیزه هوساینه او امنیت نه شي برابرولی، دوی به هلاک شي.

ډیموکراسي او د ملتونو د کلتوري توپیرونو مسله

د ډیموکراسۍ په موضوع کې د بحث بله مهمه موضوع د قومونو کلتوري توپیرونو ته پاملرنه ده. لویدیځ تل د خپل حکومتولۍ ماډل په هر هیواد کې د هر تاریخ او کلتور سره د تطبیق وړ ګڼلی دی. د یوې اندازې یو کلاسیک مثال په ۲۰۰۳ کې په عراق یرغل و. په داسې یو هیواد باندې د حکومت د بشپړ اجنبي بڼه مسلط کول چې له کلتوري او تاریخي پلوه خورا توپیر درلود. مګر دا لغوه شوی ماموریت یوه حادثه یا جلا پیښه نه وه. دغه فلسفه په نولسمه پېړۍ کې او له هغه مخکې د انګلستان، فرانسې، هالنډ او نورو اروپایي قدرتونو د استعماري امپراطورۍ فکري بنسټ جوړ کړ. اروپایي قدرتونو هڅه کوله چې د تمدن په نوم د چین په ګډون په هره خاوره چې دوی یې فتحه کړې، د دوی اراده، مذهب، دودونه او عقیده تحمیل کړي. د ډیموکراسۍ په نوم یرغل او غیر تمدني مداخله یې وروستۍ بېلګه ده. که یو حکومت، د متحده ایالاتو په نظر، د حکومت غیرقانوني بڼه ولري، امریکا په دې باور ده چې دا د مداخلې حق لري چې د ډیموکراسۍ خپل نسخه پلي کړي.

له همدې امله د هر هېواد د حاکمیت حق او د امریکا له نظره د هغه د انتخاب حق د هغه د حکومت په ټاکلو کې مشروط دی. دا هم په یاد ولرئ چې د ډیموکراسۍ لویدیځ مفکوره په ملي حکومت پورې محدوده ده. د بیلګې په توګه، د ملي حکومت څخه بهر، دا په نړیوال ډګر کې په بنسټیز ډول نه پلي کیږي. همدا لامل دی چې لویدیځ هیڅکله د نړیوال نظام په چوکاټ کې د ډیموکراسۍ اصطلاح نه کاروي او همدا لامل دی چې نړیوال نظام له ډیموکراسۍ بې برخې دی . متحده ایالات د اوسني نړیوال نظام معمار او ساتونکی دی او په دې باور دي چې دا حق لري چې په یو اړخیز ډول هرکله چې وغواړي عمل وکړي.

لویدیځ اوس مهال د نړۍ د نفوس له ۱۵ سلنې څخه کم جوړوي، او لاهم په نړیوال سیستم کې غالب لوبغاړی دی. د ډیموکراسۍ هر مفهوم د نړیوال سیستم لپاره غیر معقول او د تطبیق وړ نه ګڼل کیږي. راځئ چې بیرته د ملت دولت او د لویدیځ لخوا وړاندیز شوي یونیفورم حکومتدارۍ ته راستون شو چې هیوادونه یې تمه لري چې د لویدیځ حکومتولۍ نورمونو سره مطابقت ولري. البته، په حقیقت کې، نړۍ د تاریخونو، کلتورونو او د حکومت کولو مختلف ډولونه لري .د دې مسلې په پیژندلو او درناوي کې پاتې راتلل ډیری هیوادونو ته لوی زیان رسولی دی .بریالۍ حکومتولۍ په دې معنی نه ده چې د یو هیواد څخه د قواعدو او طرزالعملونو لنډیز لیږد او په بل ځای کې په بشپړ ډول مختلف چاپیریال او

شرایطو کې پلي کول. ډیموکراسي د یو هیواد کلتور او دودونو ته د درناوي په معنی ده، حکومتونو ته اجازه ورکوي چې په خپلو اصلي شرایطو کې وده او وده وکړي .

ډیموکراسۍ مختلف ډولونه

" بشپړ بهیر د [۲] خلکو ډیموکراسي" څه معنی لري؟ دا په لویدیځ کې د ډیموکراسۍ سره څنګه توپیر لري؟ او دا مفهوم څنګه پلي کیږي؟ چین د بېلا بېلو کچو په پرېکړو کې د خلکو د ګډون بهیر ته "د خلکو هر اړخیزه ډیموکراسي "وایي، دا د لویدیځوالو لپاره یوه مرموزه جمله ده چې فکر کوي د چین سیاسي نظام په هېڅ صورت دیموکراتیک نه شي کېدای. بیا هم کله چې ولسمشر شي جین پینګ د چین د نوي ژوند د ستري دورې په اړه څرګندونې کوي، هغه شپږ هیله من صفتونه کاروي، چې یوه یې ډیموکراسي ده. هغه ډیموکراسي یو ګډ انساني ارزښت او مهم اصل ګڼي چې د چین ګوند او خلک غواړي د ستونزو د حل لپاره ترې ګټه واخلي. د CCP نظریات "د خلکو هر اړخیزه ډیموکراسي" د یوې جامع او بشپړ سلسلې ډیموکراسۍ په توګه تشریح کوي چې لاندې برخې پکې شاملې دي:

۱. ډیموکراسي په عمل کې؛

۲. په پایله کې ډیموکراسي؛

۳. په طرزالعمل کې ډیموکراسي؛

٤. ډیموکراسي په طبیعت کې ؛ او

٥. مستقیم او غیر مستقیم ډیموکراسي.

دوی ټینګار کوي چې د خلکو ډیموکراسي او د حکومت اراده په یووالي کې ده. البته دا په تیوري کې دی، مګر د عمل په اړه څه؟ د ګوند غوښتنه دا ده چې د خلکو منظم سیاسي مشارکت پراخ کړي، د بشري حقونو ساتنه او د قانون حاکمیت پیاوړی کړي او ډاډ ترلاسه کړي چې خلک د قانون سره سم له پراخو حقونو او آزادیو څخه برخمن دي. پدې کې د خلکو لخوا د رایې ورکولو حق کارول شامل دي ترڅو په ډیموکراتیک ډول د خلکو کانګرسونو (شوراګانو) ته استازي وټاکي، او ډاډ ترلاسه کړي چې خلک خبر دي، د شوراګانو په کار کې برخه اخلي، خپل نظر څرګند کړي، او د

---

[۲] نومبر ۲۰۲۱ ۲۵ CGTN ، ډاکټر رابرټ لارنس کوهن

خلکو په کار اغیزه وکړي. د خلکو شوراګانې چې لا تر اوسه د ګوند تر مشرۍ لاندې دي د نظارت لپاره البته، د ګوند په مشرۍ سیستم کې ډیموکراسي د ټولپوښتنې میکانیزمونو لکه ټولپوښتنې له لارې د خلکو د نظرونو پیژندل شامل دي، ترڅو معلومه کړي چې خلک څه فکر کوي، د بیلګې په توګه، د وړاندیز شویو نویو پالیسیو په اړه، هغه بهیر چې ګوند یې "د عامه حکمت ادغام" بولي. نومیږي له همدې امله که څه هم په دې نظام کې د لویدیځ له نظره ټاکنې نشته، خو په پریکړو او د دندو د څارنې په برخه کې د خلکو د بېلابېلو طبقو د ګډون لپاره ښه تعامل شته.

بله بیلګه د نویو پوستونو لپاره د کاندیدانو معرفي کول دي. په دې جریان کې د وخت موده شامله ده چې په صادقانه او محرم ډول د کاندیدانو په اړه د همکارانو، ماتحتانو، او همدارنګه د لوړ پوړو چارواکو نظرونه وپیژني.

د خلکو د هراړخیزې ډیموکراسۍ د پیاوړتیا لپاره رئیس شي جین پینګ د ولسي کانګرس د نظام پر ملاتړ او پرمختګ ټینګار وکړ او د ولسي کانګرس د څارنې واک پر سمې او اغېزمنې تجربې یې ټینګار وکړ. برسېره پر دې، په هرو پنځو کلونو کې د ګوند په کنګره کې د ګوند مشرتابه کاري راپورونه او د ملي ولسي کانګرس د حکومت کاري راپورونه هر کال د ټولو اړوندو چارواکو، کارپوهانو او حوزو د نظرونو او وړاندیزونو لوی مقدار منعکس کوي. دا کاري راپورونه یوازې هغه څه ندي چې لوړ پوړي مشرتابه یې وړاندې کوي، دا مهم اسناد د مختلفو ټیمونو لخوا چمتو شوي، د ډیرې چارواکو او متخصصینو په مرسته. اسناد په مکرر ډول له شپږو څخه تر اتو میاشتو یا ډیر وخت کې خپریږي. رئیس شي جین پینګ د ازادۍ او عمدي ډیموکراسۍ په پرمختګ کې دچین د خلکو د سیاسي مشورتي کنفرانس پر مهم رول ټینګار وکړ . که څه هم CPPCCرسمي ځواک نه لري، دا د مخ پر ودې ټولنیز ځواک لکه تخصص، نفوذ او عامه فشار څخه خوند اخلي. پوښتنه دا ده چې نړۍ ولې د چین د کمونست ګوند په اړه ناسم پوهاوی کوي؟ دا تر یوې اندازې یوه معنوي ستونزه ده، ځکه چې په ډیموکراټیکو سیاسي نظامونو کې د انګلیسي کلمې " هغه سیاسي " partyګوند ته ویل کیږي چې په ازادو ټو ګوندي ټاکنو کې سیالي کوي، خو کله چې یو واکمن ګوند د ځو ازادو او ازادو ګوندونو سره سیالي ونه کړي، هغه سیاسي نظام دی. دیموکراتیک نه ګڼل کیږي. په دې اساس، دغه انځور په غلطه توګه د چین نظام ته چې په بیلابیلو اصولو ولاړ دی، د ګوند تنظیم د سیال سیاسي ګوند پر ځای غیر ډیموکراتیک بولي. په داسې حال کې چې ګوند په خپل چینی فعالیت کې د ټولنې له ټولو طبقو څخه یو وقف شوی اشراف دی چې د نفوس له ۷٪ څخه کم تشکیلوي، خو دنده لري چې د ۱۰۰٪ نفوس استازیتوب وکړي. نو ځکه ګوند د یوه واکمن سازمان په توګه په لویدیځ کې د واکمن

سیاسي ګوند سره برابر نه دی. په غربي نظامونو کې، سیاسي ګوندونه یوازې د راپې ورکوونکو د یوې ټاکلې ډلې استازیتوب کوي چې په ټاکلو وختونو کې د رای ورکوونکو د یوې ټاکلې ډلې استازیتوب کوي. له همدې امله، د چین کمونېست ګوند دټولو چینایانو د ژوند د معیارونو د ښه والي او د شخصي هوساینې لپاره لوړ او پراخ تعهد لري .په دغو ژمنو کې د اصلاحاتو راوستل، د قانون د حاکمیت ټینګول، د حکومت په کړنو کې روڼتیا، په حکومتولۍ کې د خلکو ګډون، د ډیموکراسۍ زیاتوالی او د بیان او بشري حقونو په ګډون د بېلابېلو ازادیو ساتل شامل دي. دا ټول اصلي ننګونې دي.

ایا چین ربښتیا هم ډیموکراسي لري؟

چین د دولت رئیس شي جین پینګ او د امریکا د نوي ټاکل شوي ولسمشر جو بایډن تر منځ په لومړۍ مجازي غونډه کې رئیس شي جین پینګ په چین کې د ډیموکراسۍ په اړه خبرې وکړې. هغه ولسمشر بایډن ته وویل، ډیموکراسي د نړۍ د هیوادونو لپاره د ورته ماډل یا شکل سره په ډله ایز ډول نشي تولید کیدی. یو هیواد ډیموکراتیک دی او که نه باید د هغه هیواد خلکو ته پرېږدی چې پریکړه وکړي. د ډیموکراسۍ هغه ډولونه چې زموږ د خوښې ډیموکراسۍ څخه توپیر لري سترګې پټول پخپله غیر ډیموکراسي ده. په اصل کې، هغه څه چې ولسمشر شي دلته وایي دا دی چې چین د ډیموکراسۍ بڼه لري، ډیموکراسي په ټولو شکلونو او اندازو کې راځي، او نور هیوادونه، په دې حالت کې، متحده ایالات باید درناوی وکړي او د ادعا کولو څخه ډډه وکړي چې یوازې د دوی بڼه ده. ډیموکراسي د مخنیوي حق دی. د ډیری لپاره ، دا لوی پوښتنې راپورته کړې. ایا چین ربښتیا هم ډیموکراسي لري؟ کله چې د چین خلک نشي کولی خپل ولسمشر ته رایه ورکړي، نو څنګه کولی شي ادعا وکړي چې چین ډیموکراسي لري؟ نو ښه به دا وي چې د چین د ډیموکراسۍ د طرز او د هغې د کار څرنګوالی په ساده ژبه بیان کړو.

د چین ستایل ډیموکراسي

په داسې حال کې چې د چین ډیموکراسي نمایشي اړخونه لري او هم هغه اړخونه چې د ټاکنو پر بنسټ ولاړ دي. د ډیموکراسۍ ډول چې په چین کې عملي کېږي، د خلکو جامع ډیموکراسي یا په زړه پورې ډیموکراسي بلل کېږي. مګر دا شاید اسانه وي که موږ ورته د چین په طرز ډیموکراسي وایو. هغه څه چې ډېر خلک پرې نه پوهېږي دا دي چې په ۱۹۷۸ کال کې د چین د اصلاحاتو او ورخلاصون له پیله سمدستي وروسته دغه هېواد هم په تدریجي ډول د چین د تاریخي ځانګړتیاو، جغرافیې، نفوسو د ستونزو او نورو پر بنسټ د ډیموکراتیکو نظامونو د رامنځته کولو په موخه

ديموکراتيک اصلاحات پيل کړل. د چين د ډيموکراسۍ کليمه دا ده چې خلک تر ټولو مهم شی دی. له همدې امله دې ته د چين د خلکو جمهوريت ويل کيږي، اسعارو ته د خلکو پيسې ويل کيږي، مرکزي بانک ته د خلکو بانک ويل کيږي او داسې نور. دلته د اسانتيا لپاره موږ د چين د ډيموکراسۍ څلور عمده برخې په ګوته کوو چېرته چې چينايان په منظم ډول خپل ديموکراتيک حقونه کاروي. دا څلور برخې عبارت دي له:

١. د خلکو کانګرس؛

٢. څو اړخيزه همکاري؛

٣. سيمه ايز توکميز خپلواکي؛ او

٤. ځان حاکميت

د ټولنې په کچه دي.

د خلکو کانګرس هغه ځای دی چې د ژوند د ټولو برخو، ټولو سياسي شاليدونو او ټولو سکتورونو استازي په سياسي بهير کې د خپلو برخو استازيتوب لپاره ټاکل کيږي. دا کنګره په ټول هيواد کې د حکومت په ډيرى کچو کې ترسره کيږي، چې ترټولو لوی يې د ملي خلکو کانګرس يا NPCدی، چې د مختلفو سياسي ګوندونو غړي، د مختلفو سازمانونو استازي، قومي اقليتونه او نور ګروپونه د پنځو کلونو لپاره جوړيږي. .. دلته، استازي په سياسي مشورو، ديموکراتيک نظارت او همدارنګه د دولتي چارو په اداره کې برخه .اخلي‌له ٢٠١٦ راهيسې، د ټولنې له ټولو طبقو څخه د مختلفو ډلو او اقليتونو څخه ٢،٥ مليون خلک په مشهور کانګرسونو کې د دې ډلو او طبقو استازيتوب لپاره ټاکل شوي. برسېره پر دې، د ٢٠١٢ کال له اتلسمې ملي کانګرس څخه تر اوسه پورې د خلکو له خوا څه دپاسه درې مليونه ولسي وړانديزونه وړاندې شوي دي.

ډېر خلک نه پوهېږي چې اوس مهال په چين کې ټول **نهه سياسي ګوندونه** شته چې اته يې د چين له واکمن کمونست ګوند سره تړاو نه لري، خو په حکومتي چارو کې د دوی تر څنګ کار کوي. د نورو اتو سياسي ګوندونو ډيرى غړي مهم پوستونه لري لکه د ملي ولسي کانګرس مرستيالان.

سيمه ييزه توکميزه خپلواکي د چين د ډيموکراسۍ يوه بله مهمه برخه ده، چې په اصل کې د چين په هغو برخو کې چې د توکميز لږکيو ډېر تمرکز لري، لکه شينجيانګ کې د حکومت په مشرۍ خپلواکي عملي کېږي. دا دوی ته اجازه ورکوي چې

خپلواک ځواک وکاروي او خپلې چارې پخپله اداره کړي. چین د شینجیانګ، تبت، داخلي مغولستان، مغولستان، ګوانګ شي او مینګ شو په شمول پنځه خپلواکې سیمې لري چې سیمه ییز توکمیز خپلواکي ورکوي.

په نهایت کې، د ټولنې په کچه ځان اداره کول هغه ځای دی چیرې چې چین خپل ډیری عامه انتخاباتي سیستمونه په عمدي کچه پلي کوي. دا پدې مانا ده چې په میلیونونو ښاري او کلیوالي ښاریان کولی شي په مستقیم ډول هغو استازو ته رایه ورکړي چې خپل ورځني ژوند پرمخ وړي. د خودمختاري اصول د چین د ټولنې په تر ټولو بنسټیزه کچه خلکو ته اجازه ورکوي چې په تصمیم نیولو کې برخه واخلي، د تګلارو په اړه بحث وکړي او په ډیموکراتیکو چارو کې ګډون وکړي چې د خلکو اړتیاوې او غوښتنې په ښه توګه منعکس کړي. په ټول چین کې د کلیو او باندېو په ټولټاکنو کې چې د لویدیځو ډیموکراسۍ په پرتله ډېر زیات دي، له ۹۰٪ څخه زیات وګړي ګډون کوي او د رایې ورکولو له حق څخه کار اخلي.

نو، په لنډه توګه، په حقیقت کې په ډیموکراسۍ کې د ګډون لپاره هیڅ سمه یا غلطه لاره شتون نلري، تر هغه چې دا د خلکو لخوا ډیزاین شوی وي، د ځانګړو شرایطو خدمت کوي چې دا خلک ورسره مخ دي. په چین کې نن ورځ د ډیموکراسۍ بڼه له ۱۹۸۰ کلونو راهیسې د پرله پسې بدلونونو او اصلاحاتو پر بنسټ ولاړه ده او د چین لپاره په مناسب سرعت سره به پرمختګ وکړي .یو پخوانی چینایي متل دی چې وایي "د تیږو په احساس سره سیند څخه تیر شئ". دا د ډیموکراسۍ په اړه د چین د چلند د تشریح کولو لپاره خورا ښه لار ده، کوم چې پراختیا او وده ته دوام ورکوي.

وجي پرساد [۳] په چین کې د روانو فکري بحثونو په اړه خبرې کوي. هغه وایي: "زما په اند پوښتنه دا ده چې آیا چین پانګوال نظام راژوندی کړی دی." ایا چین سوسیالیست دی؟ زما په اند دا پوښتنې ناسمې دي. موږ باور لرو چې د انسان تاریخ د خلکو د هیلو، د هغوی د ټولنیزو اړیکو، د تولیدي ځواکونو تر مینځ د یو لړ سختو شخړو له لارې راپورته کیږي. دا شیان په ځانګړي فشار کې .دي‌داسې میراثي دودونه هم شته چې د تاریخي مادیزم پر بنسټ د بدلون د څرنګوالي په اړه د پوهیدو خورا بډایه ذخیره ده. یوازې د دې لپاره چې انقلاب پیښ شي پدې معنی ندي چې کمونیزم بله ورځ رامینځته شوی. ټولنیز-اقتصادي بدلون داسې کار نه کوي. دا ټول عوامل په تکر کې دي. د سوسیالیزم د جوړولو بهیر څنګه پیل کړو؟ دا یوه پروسه یا پروسه ده، دا یوه پیښه نه ده. انقلاب دواړه یوه پیښه او یوه پروسه ده. مګر د سوسیالیزم جوړول یوه پروسه یا اوږده پروسه ده، او دا یو جنجالي پروسه ده ځکه چې تاسو د پخوانیو بنسټونو میراث یاست. چې تاسو

---

[۳] .وجي پرساد، ټریکانټینینټل

باید دوی بدل کړئ. تاسو خپل محدودیتونه په میراث کې لرئ زما مطلب دا .دی چې په اقتصادي لحاظ وروسته پاتې هیوادونو کې ولې دومره انقلابونه کیږي؟ روسیه، چین، ویتنام، کیوبا. یو څوک باید یو څه صبر ولري. په چین کې د وخت په تېرېدو سره نه یوازې د کمونست غورځنګ په دننه کې بلکې په پراخه چینی ټولنه کې هم یو لړ بحثونه شوي دي. راځه چې په دې بحث وکړو چې د وړاندې تک لاره څه ده؟ که تاسو په ۹۰ لسیزه کې د چین او شوروي اتحاد تجربو ته وګورو، دوی ډیرې مختلفې تجربې دي. په چین کې دننه بحث وشو. ځینې په دې باور دي چې راځئ چې تولیدي ځواکونه پرمخ یوسو ترڅو بالاخره سوسیالیزم ته لاړ شو. دا د شیانو په اړه د فکر کولو قانوني لاره ده. زه ممکن د هر هغه څه سره موافق نه یم چې ترسره کیږي، مګر زه پوهیږم چې دلیلونه ریښتیا دي او په حقیقت کې، د چین مثال یو روان بحث دی چې موږ څومره لرې ځو؟ لکه څنګه چې تاسو لیدلی شئ، د شي جین پینګ په مشری، هره شیبه بدلونونه او بیاکتنې شتون لري. اوس چې موږ ډېر نابرابري وینو، نو باید بې وزلو ته زیاته پاملرنه وشي. تاسو باید له دې حقیقت څخه بې پروا نه اوسئ چې چینایان دواړه مفکران او سیاستوال دي. د چین په کمونست ګوند کې پر دې موضوع بحث روان دی. دا یو ډیر لوی ګوند دی. دلته په ملیونونو خلک شتون لري او مختلفې ډلې او ډلې یو له بل سره بحث کوي. چنین فو په چین کې د بېلا بېلو فکرونو په اړه یوه ښه مقاله لیکلې ده. هغه د چین د ټولنیزو علومو په اکاډمی کې یو لوړپوړی څېړونکی دی، هغه په شانګهای کې یو انستیتوت چلولی، هغه یوه په زړه پورې مقاله لیکلې چې ویل یې د فکر ډېر مکتبونه شته. حتی جیفرسونین لیبرال داسې شیان شته چې هغه ورسره موافق نه دي .مګر جیفرسونین لیبرال څوک دي؟ نو لیبرال هم شته . په چین کې، هو، دا ټول خلک دي، هغه وایي. ماویستان شتون لري ځکه چې عامه بحث شتون لري. او په زړه پورې خبره دا ده چې چینایي پوهان تاسو ته وایي چې موږ بحثونه لرو او مختلف نظرونه شتون لري .خو بیا هم ویل کیږي چې په چین کې د بیان ازادي نشته. زه نه پوهیږم هلکانو، زما مطلب دا دی چې یا د بیان ازادي نشته یا دا د بیان ازادي نه ګڼل کیږي کله چې چینایان په خپلو خپرونو کې ما ښارنه کوي؟"

په افغانستان کې د پرمختګ او غبرګون ترمنځ شخړه

د دویمه برخه پای

نور بیا

salamwatanam@gmail.com